

VÁMOS HANNA

A *Codex Wissemburgensis* meséinek sorrendjéről Esettanulmány

Phaedrus neve és versei ismeretlenek voltak a középkorban, azonban verseinek prózai parafrázisai széleskörben elterjedtek. Ezek egyike az ún. Romulus-gyűjtemény, mely több mára már elveszett phaedrusi mesét őrzött meg a számunkra. A Romulus-gyűjteményből leszármazó kéziratokat a szakirodalom alapján két csoportba szokás sorolni, az egyik a *recensio gallicana*, a másik a *recensio vetus*. Két további kézirat is fontos a szövegleszármazás szempontjából, a *Codex Ademari* és a *Codex Wissemburgensis*. Ez a tanulmány a *Codex Wissemburgensis* mesesorrendjének kérdéseivel foglalkozik, és megpróbálja e kézirat őséinek eredeti sorrendjét rekonstruálni.

INDEX NOMINUM: Phaedrus; Romulus (meseirodalom)

INDEX RERUM: Aesopus ad Rufum-gyűjtemény, aesopusi állatmese, állatmese, Codex Ademari, Codex Wissemburgensis, Praed. 60, promythion, Romulus-gyűjtemény, szövegkritika

Az aesopusi állatmesék az ókortól kezdve igen népszerűek voltak. Phaedrus latin nyelvű verses mesegyűjteményének prózai átdolgozásai a késő ókortól a humanizmus koráig széles körben elterjedtek, és kiegészültek egyéb, nem phaedrusi eredetű mesékkel is. A prózai parafrázisok egyikét egy bizonyos Romulus nevű szerzőhöz kötik, ez az ún. Romulus-gyűjtemény, mely a szakirodalom mai álláspontja szerint a 6. század körül keletkezett.¹

A középkori Romulus-hagyomány meglehetősen összetett problémakört alkot. A forrásokat a szakirodalom különböző családokba sorolja, és ezek segítségével próbálja meg megrajzolni a szövegleszármazás rendjét. A Romulus-hagyomány két fő családja a *recensio gallicana* és a *recensio vetus*. Ezek mellett két speciális, e két csoporttól eltérő tulajdonságokkal jellemezhető forrást kell említeni, a *Codex Ademari*t és a *Codex Wissemburgensis*t. Ezek mind mesesorrendjükben, mind szövegállapotukban jelentősen eltérnek a hagyomány többi családjától, mégis fontosak a szövegleszármazás vizsgálata szempontjából.

Természetesen a középkori szöveghagyomány forrásainak nagy része mára már elveszett, így a meglévő kéziratok között mindig több lépéses leszármazást kell feltételeznünk. Vajon levezethető-e egy forrás mesesorrendje egy másiktól, ha a közbülső fázisokról szinte semmit nem tudunk? Sok esetben azt kell mondanunk, hogy ilyenkor

¹ A Romulus-hagyomány kérdéseiről ld. bővebben: HERVIEUX I. (1893²); HERVIEUX II. (1894²); THIELE (1910); ADRADOS II. (2000: 515–558)

A *Codex Wissemburgensis* meséinek sorrendjéről

kevés remény van a folyamat pontos rekonstruálására. Kivételes esetben azonban mégis közelebb kerülhetünk a szövegtörténethez, például, ha egy-egy hiba, eltérés valamilyen mechanikus okát sikerül felismernünk.

A szövegkritikában hagyományosan megkülönböztetik a szándékolt és szándékolatlan eltéréseket egymástól. Szándékolt eltérésről beszélhetünk akkor, ha a kézirat másolója saját döntése miatt módosít a forráskézirat szövegén. A szándékos változtatás kiterjedhet csupán egyetlen betűre vagy szóra, ha a másoló értelmetti a szöveget, és eközben „javít”. Természetesen ez a „javítás” sok esetben banalizáció, tehát valójában szövegromlás. A szándékolt változtatások másik fajtája, amikor a másoló tömörít, rövidíti a szöveget, vagy épp fordítva, retorikus kiegészítésekkel látja el az előtte álló szöveget.

A változások másik nagy csoportja a másoló szándékától független esemény. Ha a forráskézirat valamilyen okból fizikailag megsérült vagy hiányos, *lacuna* keletkezik a szövegben. Hiányozhat egy kézirat eleje vagy vége, kihullhat közbülső lap, tintafolt vagy egyéb sérülés miatt olvashatatlanná válhat a szöveg egy része. Ilyenkor a másoló vagy más forrásból egészíti ki a szöveget, vagyis kontaminál, vagy sérülten hagyja azt. A fizikai defektusok speciális fajtája, amikor a forráskézirat lapjainak sorrendje változik meg.

Ebben a dolgozatban afféle módszertani esettanulmányként egy olyan szándékolatlan változásról lesz szó, melynek segítségével rekonstrukciós lépéseket tudunk végrehajtani egy kézirat zavarossá vált mesesorrendjét illetően.

A *Codex Wissemburgensis*² (**W**) ma Wolfenbüttelben, a Herzog August Bibliothekban található.³ A kézirat anyagát a 10. században másolták le, melyben az állatmesék a 60^v-tól a 82^r-ig tartanak. A mesék meglehetősen rossz latinságú szövegét egy 11. századi kéz a *recensio vetus* alapján kiegészítette, javította, olykor az eredeti szöveg kivakarásával módosította. A kódexben található mesék szövegét Léopold Hervieux,⁴ majd Georg Thiele⁵ adta ki.

A kézirat leszármazása nem problémamentes. A gyűjtemény részben korábbi anyagra vezethető vissza, mégpedig a Romulus-gyűjtemény forrására, az ún. *Aesopus ad Rufum*-gyűjteményre, részben pedig a Romulus-hagyományra.⁶ A kéziratban található mesék meglehetősen kevert rendben követik egymást, sorrendjük jelentősen eltér a Romulus-hagyományra jellemző mesesorrendtől. Például a kakasról és gyöngyről⁷ szóló mese a *recensio gallicana*-ban és *vetus*-ban az első helyen áll, a *Wissemburgensis*-ben azonban a kézirat végén, a mesék utolsó könyvében. Természetesen vannak olyan mesetömbök is, ahol a **W** meséi ugyanabban a rendben haladnak, mint a másik két recensio. Ilyen például a *recensio gallicana* első könyvének eleje (**Th** 6: *Canis per fluvium carnem ferens*; 8: *Vacca et*

² A kódex leírását ld: BUTZMANN (1964: 300–302)

³ Cod. Guelf. 148. Gud. lat.

⁴ HERVIEUX II. (1894²: 157–192)

⁵ THIELE (1910)

⁶ HERVIEUX I (1893²: 268–292); THIELE (1910: CLXXII–CLXXXI)

⁷ **Th** 1. (A dolgozatban THIELE kritikai kiadásának mesesorzámaint követjük.)

capella, ovis et leo; 10: *Ranae ad Solem*; 11: *Lupus et gruis*; 12: *Canis parturiens*). A *Codex Wissemburgensis*ben ezek a mesék nemcsak ugyanebben a sorrendben állnak, hanem itt is az első könyv elején szerepelnek.

Természetesen nem vállalkozhatunk a *Codex Wissemburgensis* minden sorrendbéli problémájának megoldására, hiszen ezeknek csupán a felsorolása is túlfeszítené jelen tanulmány kereteit. Ebben a dolgozatban a kódex egy adott részletét vizsgáljuk meg a mesék sorrendjének szempontjából. A *Codex Wissemburgensis*ben található mesék 4. könyvének sorrendje meglehetősen eltér a *recensio gallicana* kéziratának sorrendjétől. Az alábbi táblázat a 4. könyv bennünket érdeklő részét mutatja:

Th.	Ph.		Rec. gall.	Wiss.
30	A.19	Lupus et scrofa parturiens	2,4	4,4
31	4,23	Mons parturiens	2,5	4,14
...	
61	A.12	Pater et filius saevus	3,11	4,15
62	4,8	Vipera et lima	3,12	4,8
63	–	Oves et lupi	3,13	4,9
64	–	Homo et arbores	3,14	4,10
65	3,7	Canis et lupus	3,15	4,7
66	–	Member et venter	3,16	4,11
67	A.1	Simius et vulpis	3,17	4,12
68	4,1	Negotiator et asellus	3,18	4,5; 4,13
69	2,8	Cervus et boves	3,19	4,6; 4,16

1. ábra: A *Codex Wissemburgensis* egy részletének mesesorrendje a *recensio gallicana*hoz képest

A táblázat első oszlopa Thiele kritikai kiadásának mesesorszámait tartalmazza. A második oszlopban Phaedrus megfelelő verseire hivatkozunk, ahol az adott mesének fennmaradt a phaedrusi változata. A negyedik oszlopban a *recensio gallicana* forrásainak sorrendje található, az ötödik pedig a *Codex Wissemburgensis* szóban forgó részletének sorrendjét mutatja. A táblázat alapján látható, hogy a **Th** 31. és **Th** 61. mesék közötti részt, mely a források legnagyobb részében hiánytalanul megvan, a *Codex Wissemburgensis* nem tartalmazza. A kihagyást pontokkal jelöltük.

A *Codex Wissemburgensis* tehát igen kevert sorrendet mutat, mind a *recensio gallicana*hoz, mind pedig Phaedrushoz képest. Ráadásul két mese mintha kétszer szerepelne a kéziratban. Már Ludwig Tross észrevette, hogy a **W** 4. könyvének 5. és 13. meséje valójában ugyanannak a mesének a két fele, és ugyanígy egy mesét alkot a 6. és 16. mese.⁸ Ezt a megállapítást Oesterley⁹ és Hervieux¹⁰ is megismételte, anélkül azonban, hogy

⁸ *Duae scilicet fabulae a scriba, sive ob imperitiam, sive quod exemplum ante oculus habebat, cuius folia ordine turbata erant, in quattuor divisae sunt, ita ut V. et XIII., itemque VI. et XVI. singulas tantum fabulas efficiant.* TROSS (1844: 8)

⁹ OESTERLEY (1870: XIII)

¹⁰ HERVIEUX I (1893²: 280–281)

A *Codex Wissemburgensis* meséinek sorrendjéről

kielégítő magyarázatot adtak volna a szövegek keveredésére. Thiele nem tesz említést a mesék szétszakadásáról, egyszerűen kiigazítja a hibát, a fél meséket összeillesztve közli.¹¹

Ha megnézzük a *Codex Wissemburgensis* e részletének szövegét, kiderül, hogy a helyzet nem is ennyire egyszerű. Először is, a kéziratban a **Th** 30. mese után a 68. mesének nem az első, hanem a második fele következik *De magno timore* címmel (68b). Ezt követi a 69. mese első fele *De lucris venientibus* címmel (69a), majd a 65. fabula (*De cane et lupo*). A kódex ezután nagyjából a *gallicana* sorrendjében halad (**Th** 62; 63; 64; 66; 67), majd következik a 68. mese első fele (68a), melynek címe: *De his qui post mortem vexant (!) bonis*. Ezután a 31. mese (*De mus (!) parturiente*) és a 61. (*De filiis indisciplinatis*), majd a 69. mesének a második fele *De libertatem (!) címmel* (69b). Ráadásul két *promythion* is rossz helyen szerepel a kéziratban.

A 68. mesében a megterhelt szamar, akit ostorral hajt gazdája, a halált kívánja remélvén, hogy utána már nyugta lesz. Ám miután kimúlt, még a bőréből is dobot készítenek:¹²

*Multi post mortem vexantur, ut probat haec similis fabula. Fuit quidam negociator in uia cum asello festinans nundinas ingredi. Onustum autem animal flagello et fuste cedebat, ut ueniret citius lucri causa. Asellus uero optabat mortem, putans se post mortem esse securum. Lassus et quassatus moritur. Statim **de illius pelle facta sunt** tympana et cribrella quae semper bat(t)[u]untur, et qui putabat post mortem se esse securum, etiam post mortem ceditur.*¹³

A *Codex Wissemburgensis*ben a mese első fele (68a) mondat közepén, a *de illius pelle facta sunt*-nál szakad meg. Ennek legvalószínűbb magyarázata az lehet, hogy a mesének ez a pontja egy levél verzójának a végére esett, és a lapsorrendben valamilyen keveredés történt, egy későbbi másoló pedig a szöveg értelmére nem figyelve mechanikusan másolta le az előtte fekvő kéziratot. A mese második fele (68b) a következő *promythion*nal kezdődik: *Ubi timor magnus est graues terror nihil est. Ubi fuerit ignis et flamma [erit] illic magna fauilla*. Ez a *promythion* azonban nem illik a meséhez, a történetben nincs arról szó, hogy félelmetesnek tűnő dolgok valójában semmiségek. A szamar kívánja a halált, hiszen szenvedései korántsem mondhatóak semmiségeknek. Van azonban egy mese, melynek a Romulus-hagyomány többi forrásában éppen ez a *promythion*ja. Ez a vajúdo hegyről szóló mese (*Mons parturiens*, **Th** 31.):

*Vbi timor magnus est et gravis terror, sepe nihil est, ut haec fabula testatur. Quidam mons parturiebat geminos (sic pro gemitus) magnos [ciens]. Omnis natio ut audiuit, statim perturbata est; pauent omnia simul. Nullus erat memor sui, tanto et tam ualido sono pauore concussi, obliti suorum. Mons ille qui parturiebat geminos magnos agens, deinde peperit murem. Fama huius rei uolat, et quos timor inuaserat resumpserunt spiritum, et quod malum putabant, in nihilum omnibus uenit.*¹⁴

¹¹ THIELE (1910: 226–227; 228–235)

¹² A mesét egy ép szövegű forrásból, a *recensio gallicana* egyik kéziratából idézzük, mivel a *Codex Wissemburgensis* szövege rossz latinságú, egy második kéz a 11. században beleváltatott és a mese ketté van vágva.

¹³ HERVIEUX II (1894²: 222)

¹⁴ HERVIEUX II (1894²: 206)

Ehhez a meséhez valóban illik a szóban forgó *promythion*, a hegy hatalmas nyögései félelmetesek, de mindebből csupán egy jelentéktelen egérke születik. Bizonyos tehát, hogy a *Codex Wissemburgensis*ben ez a *promythion* hibásan került a **Th** 68. mese második felének élére, és valójában a **Th** 31. meséhez tartozik.

A másik ilyen *promythion* a *Wissemburgensis*ben a 69. mese második felének élére került. A mese a szarvasról szól, aki egy istállóban kér menedéket a tehenektől:¹⁵

*Fugientes non sint secvri svi, sed fortuna salvantor, sicut haec refert fabula. Ceruus, perturbatus strepitu uenatorum et tremefactus, ut uenatores euaderet, in proximam uillam fugit, et se in stabulum coniecit, referens boui ob quam causam fugeret. Et bos ad eum sic ait: Vt quid uoluisti, miser, huc ad necem tuam currere? Melius te silua celasset aut ungula quateres campum, quam huc deuenires. At ille contra supplex: Vos me modo, inquit, celate tantum; dum erit sero, eo ubi uolo securus. Haec cum loquitur, obscuro se condidit loco. Cumque foenum et frondes et omne genus pabuli bubulci stabulo reponerent, ceruum non uiderunt. Sic et ingredienti illic. Transiit et maior uillae qui omnia lustrabat, nec ipse ceruum uidit. Tunc gaudens fera gratias egit bo(ui)bus quod fugientem celarent. Tunc unus ex illis ait ceruo: Saluum te seruabimus, si ab illo non uidearis qui centum habet oculos. Nam si te ille uiderit, statim uitam eripiet tuam. Cumque haec bos cerui diceret, ecce **ingreditur** dominus, et quia nuper uiderat pro negligentia boues suos esse macilentos, accessit uidere presepia. Quae ut uidit inania esse et pabulum contra positum, dum irascitur bubulcis, assumit ipse frondes, et statim ut uidit erecta cerui cornua inscius, et ait: Quid est hoc? Vocauit ad se bubulcos, quaerit unde ceruus esset. Illi nescire se dixerunt. Et quomodo huc uenit, inquit, ad stabularium? Omnes plena fide iurant se ignorare. Gaudet dominus de ceruo; nullus uenit quaerendo. Miratur de hoc cum suis per aliquot dies. Haec fabula probat dominum plurimum posse in omnibus rebus uidere.¹⁶*

A *Codex Wissemburgensis*ben ismét mondat közepén szakadt ketté a mese, az első rész (69a) az *ingreditur*ig tart, bár a mese szövegállapota ennél a darabnál jelentősen eltér a *recensio gallicana*tól. A mondat közepén véget érő rész itt is arra utal, hogy a szöveg e pontja laphatárra esett, a másoló pedig nem vette észre a szöveg csonkaságát. A mese második fele (69b) megint csak egy *promythion*nal indul: *Quam dulcis est libertas breuiter uobis exponam*. Itt nem érzékelhető akkora tartalmi eltérés a *promythion* és a mese között, mint a korábbi esetben, azonban nyilvánvaló, hogy a *promythion* ezúttal is egy másik meséhez tartozik. A kutyáról és farkasról szóló közismert mesében (**Th** 65.) a láncon tartott kutya és a nélküöző, de szabadon élő farkas találkozik egymással. Ennek a Romulus-hagyomány forrásaiban olvasható *promythion*ja a következő: *Quam dulcis sit libertas auctoris breuiter narrat fabula*.

Ez a *promythion* szintén tévesen került egy másik mese (69b) élére. Mindezek alapján a **W** vizsgált részének a tartalomjegyzéke a következő:

¹⁵ A mesét ismét a *recensio gallicana* egyik kéziratából idézzük.

¹⁶ HERVIEUX II (1894²: 220–221)

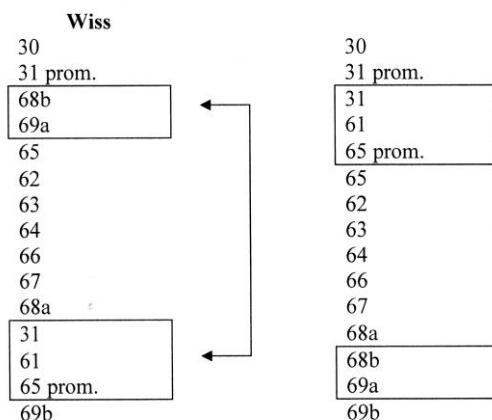
A *Codex Wissemburgensis* meséinek sorrendjéről

Th.	Wiss.
30	4,4
31 prom.	4,5
68b	4,5
69a	4,6
65	4,7
62	4,8
63	4,9
64	4,10
66	4,11
67	4,12
68a	4,13
31	4,14
61	4,15
65 prom.	4,16
69b	4,16

2. ábra: A *Codex Wissemburgensis* részletének mesesorrendje

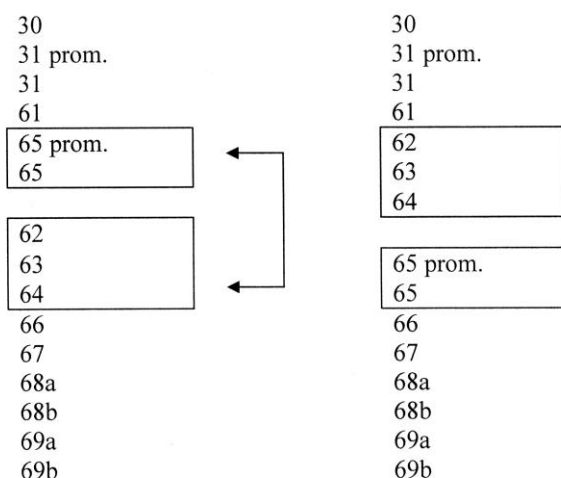
A *Codex Wissemburgensis* meséinek sorrendje tehát igen zavaros képet mutat, ugyanis nem csupán két mese szakadt ketté, hanem két *promythion* is elkerült a helyéről. Ez a két *promythion* még bonyolultabbá teszi az amúgy is kaotikus helyzetet.

Természetesen megkísérelhetjük a félbevágott meséket összeilleszteni, mégpedig helyes sorrendben, vagyis hogy a 68a után a 68b álljon, majd közvetlenül ezután sorakozzon a 69a és a 69b mese. Ehhez azonban a 68a és 69b meserészek közti darabokat, vagyis a 31. és a 61. mesét, valamint a 65. mese *promythion*ját el kell távolítanunk innen. Azt feltételezzük, hogy itt valamilyen felcserélődésről van szó, tehát a második blokkot (31; 61; 65. prom.) a 68b és 69a mesék helyére kell illeszteniünk. Ekkor egy majdnem helyes sorrendet kapunk:

3. ábra: A *Codex Wissemburgensis* forrásának rekonstruált sorrendje

Úgy mozgattunk szövegblokkokat, hogy egyetlen lépésben kölcsönösen felcseréltük őket. Ezzel nem csupán két félbevágott mesét ragasztottunk össze, hanem a 31. és 61. mese *promythion*jai is a megfelelő helyre kerültek. Az áthelyezésnek látszólag ellentmond, hogy az érintett *promythion*ok előtt mesecímek állnak, ám ez a probléma megszűnik, ha feltesszük, hogy a címadás egy későbbi másolási fázisban történt meg. Címek nélküli mesegyűjteményre tudunk is példát mutatni, a *Codex Burneianus*¹⁷ például a mesék mindenféle cím nélkül, rögtön *promythion*nal kezdődnek. Ez alapján azt gondoljuk, hogy a *Codex Wissemburgensis* valamelyik ősében ezek a blokkok megcserélődtek, és így jött létre a kéziratban tapasztalható kevert sorrend. Ez történhetett levelek összekeveredésével vagy levélpár kifordulásával. Ez utóbbi mellett szól, hogy a blokkok kölcsönösen cserélnek helyet, vagyis az egyik blokk helyére épp a másik kerül, továbbá, hogy a két tömb körülbelül egyforma terjedelmű.

Ha megnézzük az immár rendezett mesesorrendet, azt tapasztaljuk, hogy a 65. mese még mindig nem a megfelelő helyen áll. Azt persze nem lehet biztosan eldönteni, hogy a Romulus-hagyomány szokásos sorrendjéhez képest mozdult el ez a mese, vagy éppen fordítva, a *Codex Wissemburgensis* sorrendje volt az eredeti és ehhez képest változott meg a Romulus-gyűjtemény sorrendje. Az előbbi eset mégis valószínűbb, hiszen a Romulus-hagyomány szokásos sorrendjét sok különálló forrás igazolja. Arra is gondolhatunk, hogy itt valamelyik másoló szándékos sorrendcseréjéről van szó, ám jóval valószínűbb, hogy ebben az esetben is mechanikus keveredés történt. A 65. mese ugyanis szinte pontosan ugyanolyan hosszú, mint a 62., 63. és 64. mese együttesen. Elméletileg elegendő lenne csak a 65. mesét mozgattunk, a terjedelem azonossága alapján azonban a tömbök cseréjét könnyebb elképzelni. Itt szóba jöhetne egyszerű levélcseré is, ám a megelőző lépés mintájára ebben az esetben is levélpár megfordulására gyanakszunk:

4. ábra: A *Codex Wissemburgensis* ősének rekonstruált sorrendje

¹⁷ A *Codex Burneianus* (Burney 59, London, British Library) a *recensio gallicana* csoportjába tartozik. Szövegkiadása: HERVIEUX II (1894²: 195–233)

A *Codex Wissemburgensis* meséinek sorrendjéről

A korábban feltételezett, meséket kettévágó levélpár-megfordulás, illetve a most tárgyalt blokkcsere kiigazításával a Romulus-hagyomány szokásos mesesorrendjéhez igen közeli sorrendhez jutottunk. Miután a 65. mese *promythion*ja mindkét tömbcserében szerepel, az eljárást feltétlenül két különálló lépésben kell elképzelnünk. A *promythion* először a hozzátartozó mesével együtt mozdult el, majd egy későbbi időpontban a mesétől elszakadva, más szövegekhez tapadva vándorolt arrébb. Azt, hogy a 31. mesét miért a 61. mese követi, nem tudjuk ilyen mechanikus hibával magyarázni. Minden valószínűség szerint itt a gyűjtemény szerkesztőjének tudatos, szándékolt eljárásáról van szó.

A mesetömbök két rekonstruált helycseréjét most már a másolási folyamat rendjében haladva a következőképpen gondolhatjuk el. A kiinduló állapot a Romulus-hagyomány szokásos mesesorrendje volt. A *Codex Wissemburgensis* valamelyik őse a 31. mese után helyezte el a 61-69. meséket. Ebben a gyűjteményben következett be az első mechanikus hiba, véletlenül megfordult az egyik levélpár. Emiatt a 65. mese a *promythion*jával együtt elmozdult a helyéről, három mesével korábbra került. E lépés után a kéziratot le kellett másolni, méghozzá úgy, hogy a 65. mese *promythion*ja egy lap verzőjének aljára essen, a 65. mese pedig a következő lap tetején kezdődjön. Ebben a másolatban kellett megtörténnie a második levélpár-megfordulásnak, mely két mesét is kettévágott, és két *promythion*t is logikátlan helyre juttatott. Ezt, az immáron többszörösen kevert sorrendű kéziratot megintcsak lemásolták, ekkor kaphattak a hibás *promythion*nal ellátott szövegek és a fél mesék is önálló címet.

Nem szóltunk eddig a *Codex Wissemburgensis* egy közeli rokonáról. Csak nemrég vált ismertté a kutatás számára a Praed. 60. jelzetű, Frankfurt am Mainban található kézirat (**Fr**).¹⁸ Ez a 15. századi kézirat több más munka mellett Romulus-meséket is tartalmaz. A meséket, melyek a kéziratban a 40th laptól a 46th lapig tartanak, négy nagyobb egységre oszthatjuk. Az első részben a *recensio gallicanā*ba tartozó meséket másoltak le olykor attól kissé eltérő sorrendben. A második részben egy 12 meséből álló sorozat található, mely mind a mesék sorrendjében, mind szövegállapotában nagyfokú hasonlóságokat mutat a *Codex Wissemburgensis*szel. A harmadik rész vegyes tartalmú verses és prózai anyagot tartalmaz. A negyedik rész egyetlen meséből és egy tartalomjegyzékből áll, mely szintén a *Wissemburgensis*hez hasonlít.¹⁹ Az **Fr** jelentőségét az adja, hogy korábban a *Codex Wissemburgensis* semmilyen kézirattal nem volt rokonítható. Az **Fr** tanúsága szerint azonban a **W** sem mesesorrendjében, sem szövegállapotában nem egyedülálló forrás, hanem e két kézirat egy szövegcsaládot alkot.

Jelen dolgozat szempontjából az **Fr** második egysége az érdekes, ahová szerencsés módon éppen a vizsgált részhez tartozó meséket másolták le. A szóban forgó rész a *Codex Wissemburgensis* sorrendjéhez képest a következőképpen fest:

¹⁸ POWITZ (1968: 147–148)

¹⁹ Erről bővebben lásd: VAMOS (2013: 185–197)

Th.	Wiss.	Fr
30	4.4	–
31 prom.	4.5	5,3
68b	4.5	5,3
69a	4.6	5,4
65	4.7	–
62	4.8	–
63	4.9	–
64	4.10	–
66	4.11	5,5
67	4.12	5,6
68a	4.13	5,7
31	4.14	–
61	4.15	5,8
65 prom.	4.16	–
69b	4.16	5,9

5. ábra: Az Fr kézirat 5. könyvének mesesorrendje

A táblázat alapján látható, hogy az **Fr** a *Codex Wissemburgensis* sorrendjét követi azzal a különbséggel, hogy bizonyos meséket elhagy. Ennek az a nyilvánvaló oka, hogy ezeket a meséket már korábban lemásolta, mégpedig a kézirat első részében. Erről tanúskodik az a tartalomjegyzék is, mely az **Fr**-ben található, és a meséket e kihagyások nélkül sorolja fel. (Apró, és számunkra most jelentéktelen eltérés csupán, hogy az **Fr** másolója a 62. és a 63. meséket a 69b után közli a tartalomjegyzékben.) A táblázatból leolvasható, hogy az **Fr** is hibás helyen közli a 31. mese *promythion*ját, valamint a 68. és 69. mesét ugyanúgy kettévágva szerepelteti. Nyilvánvaló tehát, hogy forrása teljesen hasonló volt a *Codex Wissemburgensis* forrásához.

A 65. mese *promythion*jának hiányát vélhetően az okozza, hogy a kézirat másolója érzékelte, hogy ez a *promythion* nem tartozik a 69b meséhez. Erre utal az is, ahogyan leírta ennek a töredékmesének a címét. Előbb lemásolta a *Wissemburgensis*ben is olvasható *De libertate* címet, majd a *libertate* szót kihúzta és az *infidelitate* szóval helyettesítette. Az **Fr** másolója érzékelhette, hogy a mese nem a szabadságról szól, így az erre vonatkozó címet módosította, a *promythion*t pedig elhagyta. Ez tehát az **Fr** másolójának szándékolt változtatása. Itt jegyezzük meg, hogy a félbe vágott mesék esetében nemcsak az **Fr** másolója változtat a szövegen, hanem a *Codex Wissemburgensis*t javítgató második kéz is. Egyrészt a 31. mese elejére odaírja a megfelelő *promythion*t (*Ubi timor magnus est saepe nihil est*), másrészt a 68b mese mellé egy figyelmeztető jelet rajzol. Ugyanezt a jelet ismétli meg a 68a mese végénél *require super* megjegyzéssel.

Az **Fr** és a **W** szövege több ponton jelentős mértékben eltér egymástól, méghozzá úgy, hogy egyik sem készülhetett a másik alapján. Bizonyosan közös forrásra mennek vissza. Miután az **Fr** meséi előtt ugyanazokat a mesecímeket látjuk, melyek a **W**-ben is szerepelnek, a címadásnak is a két kézirat közös őseben kellett megtörténnie. A korábban

A *Codex Wissemburgensis* meséinek sorrendjéről

bemutatott kettős tömbcsere segítségével az **Fr** hiányos és logikátlan mesesorrendjét is kielégítően meg tudjuk magyarázni.

Dolgozatunkban arra tettünk kísérletet, hogy a Romulus-hagyomány két kéziratában szándékolatlan, mechanikus hibát mutassunk ki, és a hiba bekövetkezésének módját megértve rekonstruáljuk a kéziratok korábbi mesesorrendjét. Azt tapasztaltuk, hogy a blokkokban cserélődő szövegrészek mozgása jól magyarázható levélpárok megfordulásával. Speciális hibafajtának tűnik ugyan, de a cserélődő szövegrészek azonos mérete mégis ezt valószínűsíti. Az a tény, hogy a rekonstrukciós lépések után sikerült visszajutnunk a Romulus-hagyomány többi forrásának sorrendjéhez, azt bizonyítja, hogy a **W** és az **Fr** szoros rokonságban áll a többi forrással. Látszólagos kaotikus mesesorrendjük eddig eltávolította ezt a két kéziratot a Romulus-hagyomány más családjaitól. A kevert sorrendről azonban dolgozatunkban beláttuk, hogy nem tudatos szerkesztői módosítás eredménye, hanem szerencsétlen véletlen következménye csupán. Helyesen akkor járunk el tehát, ha a rekonstruált mesesorrendet vetjük össze a többi szövegcsalád tartalmával. Úgy véljük, hogy ilyen módon a két vizsgált kódex közelebbi rokonságot mutat a Romulus-gyűjteménnyel, mint eddig gyanítottuk.

Georg Thiele kritikai kiadása óta úgy gondoljuk, hogy a Romulus-gyűjtemény két nagyobb lépésben alakult ki.²⁰ A phaedrusi mesegyűjtemény alapján először egy olyan prózai parafrázis jött létre, melynek élén egy levél, az *Aesopus ad Rufum* állt. Később ez a corpus átalakult, a gyűjtemény élére egy másik levél, a *Romulus ad Tiberinum* került. Eközben természetesen a mesék sorrendje és szövegállapota is jelentősen módosult. Az első gyűjteményről viszonylag keveset tudunk, csak a *Codex Ademari* és a *Codex Wissemburgensis* alapján alkothatunk képet róla. Rekonstrukciós kísérletünknek tehát nem csupán az a tétje, hogy a *Codex Wissemburgensis* sorrendjét helyesebben látjuk, hanem az is, hogy a Romulus-corpus létrejötte előtti állapotról nyertünk információt. Vagyis nem pusztán egy kézirat került közelebb a szokásos mesesorrendhez, hanem a szöveghagyomány két egymást követő fázisának szorosabb rokonságát sikerült kimutatnunk. Az *Aesopus ad Rufum*-gyűjtemény és a Romulus-corpus tehát sorrendjében nem tér el egymástól olyan radikálisan, mint eddig gondoltunk.

IRODALOMJEGYZÉK

ADRADOS II = F. R. ADRADOS: *History of the Graeco-Latin Fable II. The Fable During the Roman Empire and in the Middle Ages*. Leiden 2000

BUTZMANN 1964 = H. BUTZMANN: *Die Weissenburger Handschriften* (Kataloge der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel: Neue Reihe, Bd. 10.). Frankfurt am Main 1964.

HERVIEUX I = L. HERVIEUX: *Les fabulistes latins. Depuis le siècle d'August jusqu'à la fin du moyen âge. I. Phèdre et ses anciens imitateurs directs et indirects*. Paris 1893².

HERVIEUX II = L. HERVIEUX: *Les fabulistes latins. Depuis le siècle d'August jusqu'à la fin du moyen âge. II. Phèdre et ses anciens imitateurs directs et indirects*. Paris 1894².

²⁰ A Romulus-gyűjtemény kialakulásáról ld. THIELE (1910: CLXXXII); ADRADOS II. (2000: 531)

OESTERLEY 1870 = H. OESTERLEY: *Die Paraphrasen des Phaedrus und die aesopische Fabel im Mittelalter*. Berlin 1870.

POWITZ 1968 = G. POWITZ: *Die Handschriften des Dominikanerklosters und des Leonhardstiftes in Frankfurt am Main* (Die Handschriften der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main. 1.) (Kataloge der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main. 2.). Frankfurt am Main 1968.

THIELE 1910 = G. THIELE: *Der Lateinische Äsop des Romulus und die Prosa-Fassungen des Phädrus*. Heidelberg 1910.

TROSS 1844 = L. TROSS: *Ludovici Trossii ad Julium Fleutelot de codice quo amplissimus continetur Phaedri Paraphrastes olim Wisseburgensi nunc Guelpherbytano Epistola*. Hamm 1844.

VÁMOS 2013 = VÁMOS H.: *The Medieval Tradition of the Fables of Romulus*. *Graeco-Latina Brunensia* 18 (2013) 185–197.

The order of the fables in the *Codex Wisseburgensis*

The name and the verses of Phaedrus were unknown in the Middle Ages but his fables were widespread in several prosified versions. One of these is the collection of Romulus which has a prominent importance because it preserved some lost Phaedrian fables and various other collections derived from it. These collections are divided conventionally in two groups, the one is the *recensio gallicana*, the other is the *recensio vetus*. Two further manuscripts are relevant, the *Codex Ademari* and the *Codex Wisseburgensis*. This paper examines the order of the fables in the *Codex Wisseburgensis* and offers to explain the confused order of this manuscript.